

Paweł Płaneta

Sfera publiczna w przemówieniach programowych premierów III RP w latach 1989–2012

Autor artykułu prezentuje wyniki analizy sfery aksjologicznej dyskursu o Polsce, obecnego w przemówieniach programowych (*exposé*) premierów III RP w latach 1989–2012. Materiał badawczy zebrany na potrzeby projektu stanowią stenogramy wystąpień programowych premierów III RP z lat 1989–2012, które uporządkowano w zbiór tekstowy. Pierwszym poziomem badań, których wyniki omówiono w tym artykule, jest analiza ilościowa korpusu tekstowego. Na tym etapie jednostkę pomiaru stanowi wyraz, a intensywność analizowanych cech tekstu określono za pomocą liczby wystąpień poszczególnych wyrazów i ich zasięgu procentowego. W drugiej fazie badań wykonano analizę zawartości. W tej fazie badań jednostką analizy jest wypowiedzenie reprezentowane w tekście przez zdanie. Wyniki pomiarów statystycznych ujęto w listy frekwencyjne, które posłużyły badaniom dystrybucji (konkordancji) określonych wyrazów wraz z ich kontekstami. Następnie sprawdzono wybrane kolokacje najistotniejszych wyrazów, czyli ich łączliwość, co posłużyło rekonstrukcji wzorów współwystępowania badanych słów, a tym samym było podstawą rekonstrukcji wzajemnych związków i wzorów współwystępowania określeń odnoszących się do osób, przedmiotów, cech, czynności, stanów itd. W końcowym etapie badań wykonano analizę czynnikową. W rezultacie naszkicowano mapę aksjologiczną badanych *exposé*, których podstawowymi elementami są *miranda* (to, co należy podziwiać) oraz *kondemnanda* (to, co należy potępić), oraz wyodrębniono główne nurty dyskursu o sferze publicznej w Polsce w latach 1989–2012.

Słowa kluczowe: dyskurs publiczny, aksjologia, komunikowanie polityczne, premierzy III RP, *exposé*.

Przemówienie programowe osoby aspirującej do stanowiska „pierwszego wśród ministrów”, a tym samym zwierzchnika władzy wykonawczej jest doniosłym aktem politycznej komunikacji. *Exposé* to manifestacja woli realizacji określonej doktryny państwa, a równocześnie – ze względu na swoje aksjologiczne nacechowanie – dyskurs w służbie wspólnoty, której fundamentami są określone idee¹. Franciszek Ryszka (1992, za: Hausner 2007, s. 58) twierdzi, że „słowa tworzą politykę”, dlatego – rozwija tę myśl Jerzy Hausner (2007, s. 44) – by łączyć pragmatykę z etyką należy w badaniach nad polityką uwzględniać nie

tylko sferę decyzyjną, lecz także dyskurs, który działania ogranicza i ukierunkowuje.

Istotą *exposé* jest ufundowany na określonym systemie wartości przekaz merytoryczny, w którym odpowiedzialny mąż stanu zwraca się do odbiorców. Przedstawiając program swojego rządu, przyszły premier wygłasza przemówienie z mównicy sejmowej, zwracając się do posłanek i posłów z prośbą o udzielenie mu wotum zaufania. W istocie ów kandydat występuje nie tylko w imieniu przyszłego gabinetu, lecz reprezentuje formację polityczną (partię lub koalicję), a kierując swoje słowa za pośrednictwem masowych mediów do milionów obywateli, próbuje zdominować przestrzeń dyskursu, zbudować wspólnotę, uzyskać społeczną akceptację.

Niniejszy artykuł składa się z dwóch części. Na początku części pierwszej omówiono podstawowe pojęcia dotyczące dyskursu i analizy dyskursywnej, aby na końcu przedstawić propozycję dynamicznego modelu dyskursu. W części drugiej – rozpoczynając od analizy sfery aksjologicznej – zaprezentowano rezultaty analizy

Paweł Płaneta – Uniwersytet Jagielloński, Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej, Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej.

¹ Wystąpienie programowe można postrzegać także w kategoriach „propagandy”, którą należy wszakże rozumieć jako pojęcie aksjologicznie neutralne. Wbrew XX-wiecznym negatywnym konotacjom, pojęcie to oznacza bowiem przekonywanie ludzi do zaakceptowania określonych idei. Zob. Snowball 1996, s. 165–171.

dyskursywnego obrazu sfery publicznej w kolejnych wystąpieniach polskich premierów w latach 1989–2012².

1. Analiza dyskursywna polityki i sfery publicznej

Według Hausnera współczesna polityka jest wielopłaszczyznowym układem charakteryzującym się wielością źródeł władzy (poliarchia), w którym można – i trzeba – łączyć to, co dyskursywne, z tym, co techniczne. Cztery różne znaczenia pojęcia „polityka” wyznaczają cztery jej wymiary – inaczej obszary, w których się ona dokonuje. Uważam, że analiza dyskursywna polityki postrzeganej jako władza nad znaczeniem (*polis*) jest prymarnym wymiarem analizy, ponieważ pozostałe płaszczyzny polityki i odpowiadające im obszary analityczne³ są sferze *polis* podporządkowane, gdyż to ona właśnie tworzy znaczeniowe (dyskursywne, symboliczne, aksjologiczne itp.) ramy działań politycznych (Hausner 2007).

Pojęcie „dyskursu” – jak trafnie zauważa Maciej Kawka w pracy *Sześć dyskursów o języku* (2012) – zazwyczaj stosuje się do języka w użyciu publicznym lub też – ogólniej – do sposobów wypowiedzania się. Potoczne rozumienie tego terminu może np. oznaczać dyskurs konkretnego polityka. Inne dość często występujące znaczenie – funkcjonujące chociażby w przestrzeni publicznej, ale także w naukach społecznych – odnosi się do formacji ideologicznych⁴.

² Artykuł stanowi jeden z efektów większego projektu badawczego pt. „Exposé premierów w Polsce po 1989 roku. Idee – programy – wartości”, którego celem była rekonstrukcja sfery merytorycznej i aksjologicznej przemówień programowych polskich premierów.

³ System polityczny i odpowiadająca jej analiza strukturalna, działania polityczne i analiza behawioralna oraz publiczne i analiza funkcjonalno-techniczna (Hausner 2007).

⁴ Kiedy w przestrzeni publicznej jest mowa np. o dyskursie konserwatywnym, to termin „dyskurs” nie oznacza wyłącznie strategii komunikacyjnych stosowanych przez konserwatywnych filozofów, teoretyków czy polityków, lecz odnosi się także do upowszechnianych przez nich koncepcji i idei. Dlatego badania nad przykładowym dyskursem konserwatywnym mogą koncentrować się wyłącznie na sferze idei (Kawka 2012, s. 7).

Fundamentalnym komponentem każdego dyskursu jest jego **baza społeczna**, co oznacza, że dyskursy powstają i rozwijają się jako wynik praktyk komunikacyjnych określonych części społeczeństwa (np. płci, klasy, organizacji itp.), które za pomocą swoistych dla nich **konstrukcji językowych i tekstów** kultywują spójne **zestawy znaczeń** dotyczących ważnych dla nich **obszarów tematycznych** (np. polityki, ekonomii, prawa, religii itp.). Istotnym elementem składowym dyskursów są ich **ideologiczne uwarunkowania**, co oznacza – zgodnie z tzw. teorią hegemonii – że w przestrzeni publicznej ścierają się agendy (znaczeń, problemów, tekstów) służące interesom tej części społeczeństwa, która dany dyskurs kreuje, rozwija i wzmacnia po to, aby dyskursywne porządki naturalizować. Innymi słowy, by przekształcać to, co kulturowo i społecznie determinowane, w pewną „oczywistość” w percepcji społecznej, zwłaszcza na poziomie świadomości potocznej (Mrozowski 2001, s. 217–218).

Kawka (2012) przekonuje, że dyskurs jest przedmiotem zainteresowań badawczych wielu naukowych dyscyplin humanistycznych i społecznych: filozofii, lingwistyki, psychologii, socjologii oraz – szczególnie interesującej z perspektywy tego artykułu – politologii.

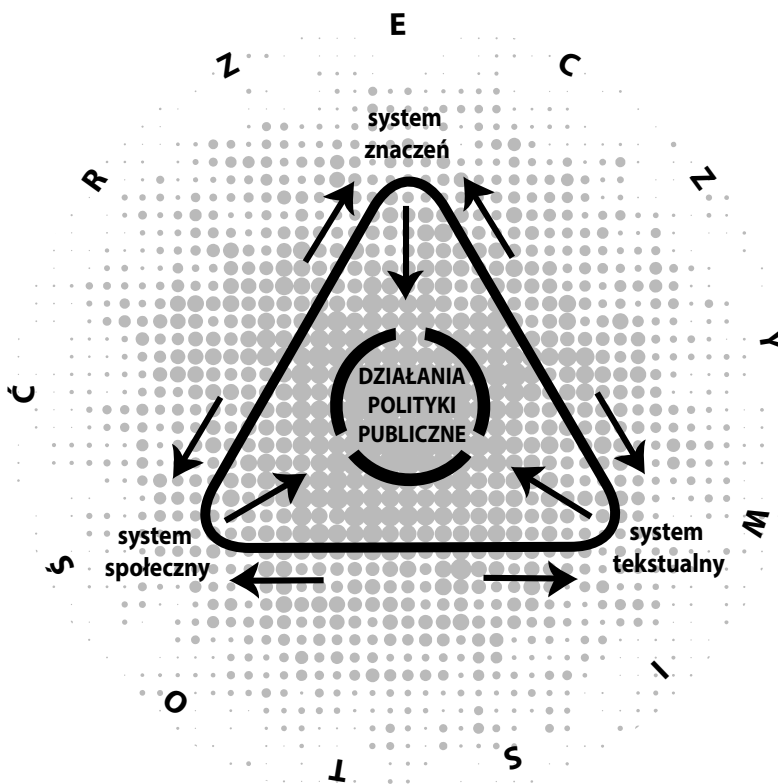
Dyskursy publiczne – a więc także polityczne – można zilustrować za pomocą modelu obejmującego wzajemne relacje następujących elementów. Miejsce podmiotu zajmuje **wspólnota fatyczna** dyskursu, czyli jego uczestnicy: jednostki (np. politycy, dziennikarze, eksperci), zbiorowości (np. środowiska, formacje ideowe) oraz instytucje (np. partie polityczne, instytucje państwowe, samorządowe, rynkowe, medialne). Jego konfiguracja społeczna generuje określone **konfiguracje znaczeń**: są to np. idee i wartości, które znajdują odzwierciedlenie w świadomości uczestników dyskursu. Opiswane relacje mają charakter dwukierunkowy i stanowią przykład interakcjonizmu symbolicznego: zmiana w sferze idei (systemie znaczeń) pośrednio, czyli przez świadomość społeczną uczestników dyskursu (manifestującą się np. w formie nastrojów, opinii, postaw zbiorowości, motywacji działań decydujących), prowadzi do zmiany w konfiguracji społecznej, a więc wpływa na kształt ludzkich zbiorowości (w tym instytucji) i ich działań. Trzecim ramieniem trójkąta jest materialna

reprezentacja dyskursu, a więc **struktura tekstualna** (strumień wypowiedzi publicznych), które – w proponowanym modelu – zajmują miejsce tradycyjnie postrzeganej przez filozofię bytu „substancji”. W przypadku sfery politycznej owe materialne reprezentacje to np. wystąpienia publiczne polityków, manifesty, programy, strategie, założenia, opracowania polityk publicznych itd.

W proponowanym ujęciu refleksję ontologiczną zastępuje **analiza treści** (np. językoznawcza, semiotyczna, retoryczna, stylistyczna analiza tekstów); refleksji transcendentalnej (filozofii podmiotu w rozumieniu kantowskim) odpowiadają **behavioralne, socjologiczne i antropologiczne badania** nad zbiorowościami uczestników dyskursu (np. badania świadomości społecznej, analizy struktury społecznej i działań instytucji, środowisk, grup itp.); natomiast zamiast klasycznej refleksji nad absolutem (np. heglowskiej filozofii ducha) pojawiają się **kulturo-**

we badania kolektywnych systemów znaczeń, tj. studia nad sferą idei, systemami wartości, wyidealizowanymi i utrwalonymi obrazami rzeczywistości, a także medialnymi obrazami świata.

Przedstawiony model ilustruje dwie istotne kwestie związane z problematyką dyskursu. Po pierwsze, odzwierciedla dynamiczne relacje (i oddziałujące siły) między jego trzema podstawowymi komponentami oraz odpowiadającymi im polami badań. Po drugie, model schematycznie wizualizuje zasadniczy cel aktywności dyskursywnej. Dyskursy – podobnie zresztą jak myśl ludzka (prymarnie) oraz język i komunikowanie międzyludzkie (wtórnie) – nadają sens żywiolowej, chaotycznej i rozproszonej (pierwszej) rzeczywistości. To właśnie dzięki dyskursywnej konceptualizacji ów stan dynamicznego nieuprządkowania (reprezentowany na rycinie 1 przez obszar na zewnątrz trójkąta) staje się dla tych, którzy we wspólnocie dyskursu uczestni-

Ryc. 1. Dynamiczny model dyskursu

Źródło: opracowanie własne.

czą, pewną uporządkowaną strukturą poznawczą, zawierającą spójny zestaw informacji i ocen na temat wybranych aspektów świata (druga rzeczywistość). Struktura ta – wraz z rosnącą siłą oddziaływania określonego dyskursu – w zbiorowej percepcji może się upowszechnić i utrwalić: coraz większa grupa ludzi internalizuje skutki jego wpływu, uznając to, co w istocie motywowane politycznie, ideologicznie, kulturowo itp., za „naturalny” stan rzeczy (trzecia rzeczywistość).

W tym procesie ustalania porządku dyskursywnego, oprócz sygnalizowanej siły oddziaływania, liczy się także spójność dyskursu. Dlatego też jego finalna struktura jest w proponowanym modelu reprezentowana przez wewnętrzne koło, w obrębie którego umieszczono – w nawiązaniu do problematyki artykułu – działania i polityki publiczne podporządkowane dyskursywnym ramom. Tylko wówczas mogą być one skuteczne, gdy uczestnicy dyskursu politycznego, a równocześnie beneficjenci proponowanych działań i polityk, udzielą im wsparcia.

2. Materiał badawczy, metodologia i hipotezy badawcze

Materiał badawczy zebrany na potrzeby tego artykułu stanowią stenogramy wystąpień programowych premierów III RP z lat 1989–2012⁵, które uporządkowano w korpus tekstowy, czyli zbiór tekstów języka zebrany w celu zbadania jego systemu lub podsystemu. Ów korpus liczy

⁵ Tadeusz Mazowiecki: data *exposé*: 12.09.1989 r. – 1,2 tys. znaków (101 zdań, tj. jednostek analizy); Jan Krzysztof Bielecki: 5.01.1991 r. – 3,8 tys. (293); Jan Olszewski: 21.12.1991 r. – 5,0 tys. (337); Waldemar Pawlak (I): 1.07.1992 r. – 4,3 tys. (276); Hanna Suchocka: 10.07.1992 r. 2,7 tys. (211); Waldemar Pawlak (II): 8.09.1993 r. – 5,9 tys. (344); Józef Oleksy: 3.02.1995 r. – 3,7 tys. (254); Włodzimierz Cimoszewicz: 14.02.1996 r. 5,7 tys. (368); Jerzy Buzek: 10.11.1997 r. – 5,0 tys. (368); Leszek Miller: 25.10.2001 r. – 4,0 tys. (287); Marek Belka: 14.05.2004 r. – 3,0 tys. (207); Kazimierz Marcinkiewicz: 10.11.2005 r. – 5,5 tys. (389); Jarosław Kaczyński: 19.07.2006 r. – 6,7 tys. (471); Donald Tusk (I): 23.11.2007 r. – 17,0 tys. (905); Donald Tusk (II): 18.11.2011 r. – 6,0 tys. (247). Do korpusu tekstów dołączono także wystąpienie premiera Donalda Tuska w Sejmie, tzw. drugie *exposé* z 12.10.2012 r. – 5,9 tys. (277).

ponad 5 tys. wypowiedzeń (tj. zdań lub ich równoważników) zawierających 85 tys. form wyrazowych.

Analiza główna została przeprowadzona techniką **komputerowej analizy zawartości**⁶. W tej fazie badań za jednostkę analizy uznano wypowiedzenie reprezentowane w tekście przez zdanie. Wyniki pomiarów statystycznych ujęto w **listy frekwencyjne** wyrazów, które służyły następnie do analizy dystrybucji (konkordancji), istotnych ze statystycznego punktu widzenia, wyrazów, polegającej na zestawianiu wszystkich elementów danego typu (wyrazów lub grup wyrazów) występujących w badanym zbiorze tekstów wraz z ich kontekstami. Następnie sprawdzono **kolokacje** najistotniejszych wyrazów, czyli „łączliwość” pewnych słów, co miało służyć rekonstrukcji wzorów współwystępowania określonych słowoform razem z innymi, a tym samym było podstawą rekonstrukcji wzajemnych związków, wzorów współwystępowania wyrazów odnoszących się do osób, przedmiotów, cech, czynności, stanów itd. W końcowym etapie badań wykonano **analizę czynnikową**⁷. Listy

⁶ Podstawą zastosowanej w tych badaniach techniki komputerowej analizy zawartości są zbiory wyrazów. Najważniejszą inspiracją konstruowania tychże zbiorów jest koncepcja ‘pola wyrazowego’. A zatem, w tych badaniach każda kategoria (zbiór wyrazów) to „uporządkowany blok słownika odpowiadający określonemu wycinkowi rzeczywistości percypowanej i analizowanej przez daną społeczność językową” (zob. Pisarek 2007, s. 278).

⁷ Aby dotrzeć do bardziej wyrazistych wyników badań struktury dyskursu poszczególnych *exposé*, w kolejnej fazie wykonano pomiary statystyczne, posługując się techniką wnioskowania wielowymiarowego: analizą czynnikową. W jej wyniku zredukowano obraz całości do najważniejszych czynników, które decydują o tym, że różne, szczegółowe kategorie analizy są ze sobą mocno związane, mają tendencję do współwystępowania i tworzą tym samym łatwo rozpoznawalną w badanych tekstach konfigurację. O tym, czy dana kategoria znalazła się w zestawie określonym przez czynnik X, decydowało wyłącznie jej nasycenie danym czynnikiem (ładunek czynnikowy). W efekcie, pewne kategorie mogły wystąpić w kilku zestawach jednocześnie, co wprawdzie zmniejsza dystynktywność czynników, lecz z drugiej strony pokazuje wielostronność, wielowymiarowość określonych kategorii. Innymi słowy, o kategoriach mocno nasyconych ładunkami różnych czynników jednocześnie można powiedzieć, że są bardziej dyskursywne od innych, czyli wyraźniej obecne w przestrzeni badanych przekazów.

frekwencyjne wyrazów oraz zasięgi procentowe poszczególnych kategorii komputerowej analizy zawartości posłużyły rekonstrukcji **intensywności** określonych treści, listy słów kluczowych (oraz kontekst słów kluczowych) oddają ich **wyrazistość** (swoistość, specyficzność), natomiast wskaźniki korelacji danych kategorii, analizy skupień oraz rezultaty analizy czynnikowej były instrumentami badania **spójności** (inaczej porządku strukturalnego) poszczególnych wystąpień programowych.

W debacie o Polsce po 1989 r. kolejni premierzy, ogłaszając własne projekty dla Polski, opowiadają się za określonymi scenariuszami kształtowania spraw publicznych, tj. ścieżkami transformacji państwa, gospodarki, kultury, modelami zarządzania i administracji itp. Dlatego też, aby scharakteryzować postulowane w *exposé* 'typy idealne' *bonum commune communitatis*, należy rozpoznać fundamentalne **wartości** konstytuujące sferę publiczną w Polsce. Przyjmujemy, że jednym z filarów dyskursu premierów jest stabilny zbiór wartości tradycyjnych, polskich symboli kolektywnych, do których – jak zakładamy – choć pochodzą oni z różnych formacji politycznych, odwołują się w porównywalnym stopniu. Czynimy też założenie, iż najważniejszą cechą różnicującą poszczególne wystąpienia jest konfiguracja, a zwłaszcza hierarchia wartości, tematów, beneficjentów działań rządu itp. Przyjmujemy, że główny mechanizm regulujący procesami komunikacji – proces selekcji – w badanych przemówieniach działa w sposób następujący: w przypadku wartości pozytywnych premierzy akcentują to, czego w danym czasie najbardziej brak, natomiast w odniesieniu do antywartości na pierwszy plan wysuwa się to, co w danym czasie stanowi największe zagrożenie dla państwa i sfery publicznej. Zakładamy ponadto, że podstawowym elementem sfery aksjologicznej dyskursu premierów III RP jest **reforma**, która jako swoiste słowo sztandarowe pojawia się w rozmaitych empirycznie dostępnych realizacjach, oraz że zachodzą istotne różnice pomiędzy badanymi wystąpieniami programowymi, a premierzy z konkurujących formacji politycznych w odmienny sposób odnoszą się do Polski **w czasie**. Liderzy prawicy w mocniejszy sposób akcentują przeszłość. Różne jest też nacechowanie normatywne kolejnych *exposé*.

Premierzy z formacji lewicowej i liberalnej – co stanowi kolejną hipotezę tych badań – prezentują zwykle nastawienie **pragmatyczne**, gdy tymczasem w wystąpieniach premierów prawicowych znajduje się więcej odniesień do sfery **etycznej**.

3. Wyniki analizy zawartości: mapa dyskursu i kluczowe kategorie

Analiza główna została przeprowadzona techniką **komputerowej analizy zawartości**. W tej fazie badań za jednostkę analizy uznano wypowiedzenie reprezentowane w tekście przez zdanie. Szczegółowe wyniki znajdują się w tabeli 1, w której zamieszczono zasięgi procentowe poszczególnych kategorii klucza. Jak widzimy, premierzy najczęściej mówią – co oczywiste – o sytuacji **państwa i Polski** w wymiarze **ekonomicznym i społecznym**. Szczególny status – jako temat, ale też wartość – osiąga **praca**. Wysoki zasięg słownictwa denotującego problematykę **europejską** wskazuje na to, że integracja regionalna jest dla premierów – bez względu na orientację polityczną – elementem racji stanu. Obserwacja hierarchii kategorii analizy pozwala sądzić, że istnieje też zgoda w kilku innych kwestiach, które w wystąpieniach programowych funkcjonują najczęściej i najdonioślej, nierzadko dzwieczne słowa sztandarowe Polski naszych czasów. Są to: **służba** (którą kolejne rządy bezwarunkowo deklarują), **nowoczesność** (do niej wszyscy aspirują) oraz **reformy** (nigdy się nie kończą).

Analiza zagregowanych zasięgów kategorii łączonych w wyraziste grupy w ujęciu dynamicznym pozwala na wyciągnięcie kilku podstawowych wniosków.

Częściowo potwierdza się hipoteza o stabilnej symbolice kolektywnej Polaków. Odniesienia do „wielkich symboli kolektywnych”, takich jak Polska, wolność, demokracja itp., nawiązania do tradycji narodowej, etosu „Solidarności” oraz początków nowej Polski są obecne w porównywalnym stopniu w *exposé* kolejnych premierów. Wyjątek stanowi wystąpienie programowe Jerzego Buzka, w którym nasycenie tego rodzaju symboliką jest zdecydowanie wyższe (ryc. 2 – wykres 1).

Tab. 1. Zasięgi wybranych kategorii analizy w *exposé* premierów III RP w latach 1989–2012*

KATEGORIA	Mazowiecki (1989)	Bielecki (1991)	Olszewski (1991)	Pawlak (1992)	Suchocka (1992)	Pawlak (1993)	Oleksy (1995)	Ćimoszewicz (1996)	Buzek (1997)	Miller (2001)	Belka (2004)	Marcinkiewicz (2005)	Kaczyński (2006)	Tusk (2007)	Tusk (2011)	Tusk (2012)	Średnia
Wartości pozytywne	63,4	56,7	59,3	57,1	64,5	83,3	64,6	65,5	63,0	59,6	56,0	65,0	51,2	71,0	67,7	57,2	62,8
Wartości negatywne (antywartości)	17,8	18,4	25,5	24,0	19,4	35,1	15,4	16,3	17,7	24,0	17,4	14,4	19,0	20,8	30,2	22,5	21,1
POLSKA	17,8	9,9	16,0	16,7	14,7	15,1	14,6	16,9	18,2	19,5	11,6	19,8	19,1	26,3	28,7	19,9	17,8
PAŃSTWO	6,9	9,9	17,2	9,4	21,8	13,4	12,6	13,9	13,6	10,1	10,1	13,1	5,5	10,5	12,6	7,6	11,8
EKONOMIA (GOSPODARKA)	18,8	11,3	14,8	20,3	9,0	17,2	9,1	10,9	9,0	8,4	6,8	6,9	2,8	6,6	4,1	3,3	10,0
PRACA	5,9	4,8	2,7	5,8	7,1	10,2	7,9	7,9	6,5	4,2	11,1	3,6	2,4	5,9	8,9	10,8	6,6
SPOŁECZEŃSTWO	10,9	6,8	8,9	5,4	7,6	8,1	7,9	9,0	5,2	6,6	5,3	5,1	8,7	3,0	2,8	–	6,3
EUROPA	3,0	4,4	5,0	6,5	4,7	1,5	3,2	7,9	4,9	9,1	6,8	6,4	4,7	10,9	5,7	8,3	5,8
FINANSE, BANKOWOŚĆ	1,0	3,8	4,2	6,9	2,8	10,5	4,7	4,4	2,7	7,3	8,2	7,2	2,6	3,0	12,2	6,9	5,5
OBOWIĄZEK, SŁUŻBA, ODPOWIEDZIALNOŚĆ	5,0	2,0	9,5	1,8	4,7	3,3	6,0	9,2	7,4	3,8	7,7	7,2	1,7	6,5	5,6	5,4	5,4
NOWOCZESNOŚĆ	1,0	5,5	3,9	5,4	3,8	8,1	5,9	7,6	7,1	5,6	5,8	8,7	1,7	5,2	3,2	4,7	5,2
REFORMY	2,0	5,1	3,3	7,3	5,2	8,1	8,7	6,8	10,1	2,1	2,9	6,4	2,6	4,5	2,0	0,7	4,9
ZGODA	5,0	5,1	6,2	6,5	5,7	4,9	7,1	10,6	2,2	5,9	5,3	2,8	0,6	4,6	3,2	0,7	4,8
PRAWO	7,9	3,1	4,2	1,5	3,8	5,5	5,1	11,4	6,0	3,5	1,9	5,1	2,1	6,4	4,5	3,3	4,7
NARÓD	6,0	3,4	7,1	4,4	4,7	3,2	3,2	3,8	4,6	3,8	3,9	4,4	3,8	2,7	4,5	2,2	4,1
BEZPIECZEŃSTWO	2,0	2,1	1,5	1,5	3,3	1,7	3,2	4,9	3,5	4,2	2,4	4,6	3,6	4,4	9,3	8,3	3,8
NAUKA, EDUKACJA, OŚWIATA	–	2,7	2,1	2,2	4,7	6,7	3,2	2,7	7,9	4,9	5,3	3,9	4,7	4,1	0,4	2,2	3,6
SKUTECZNOŚĆ	3,0	2,7	1,5	5,8	0,9	4,1	3,9	5,2	2,4	4,5	2,9	2,3	0,4	4,4	5,7	5,4	3,4
ZMIANY	3,0	4,8	4,7	3,3	2,8	2,0	3,1	3,8	3,0	0,7	1,4	3,1	2,1	4,3	8,9	3,2	3,4
WIEŚ, ROLNICTWO	1,0	4,8	2,1	3,3	5,7	5,8	3,2	1,9	3,0	4,5	2,9	3,3	2,1	3,0	5,7	–	3,3

Tab. 1 – cd.

ŻYCIE	5,0	2,7	1,2	2,5	2,8	4,4	3,5	1,9	4,4	2,8	2,9	3,3	4,3	3,9	2,8	1,4	3,1
WIARA, NADZIEJA, ZAUFANIE	1,0	1,4	3,6	2,2	1,0	1,5	2,0	2,7	3,8	1,8	1,5	4,4	1,9	6,0	1,6	9,0	2,8
DYPLOMACJA	1,0	4,4	3,6	4,4	5,2	3,5	2,4	4,6	1,1	4,2	2,9	2,1	0,9	1,4	0,8	0,7	2,7
ADMINISTRACJA, URZĄD	–	5,8	3,3	0,3	2,4	3,6	4,7	4,1	2,7	2,4	2,4	2,6	0,6	4,2	1,6	0,4	2,6
OPIEKA, OCHRONA	1,0	2,4	2,7	3,6	5,2	4,4	2,4	2,2	2,7	2,4	1,5	2,3	0,6	3,3	2,8	1,4	2,6
ZDROWIE	–	1,0	3,0	1,5	3,3	4,9	3,2	1,6	3,5	2,4	6,3	2,8	0,2	6,1	0,4	–	2,5
INWESTYCJE	–	2,1	1,8	1,5	–	4,7	1,2	0,8	1,6	3,1	5,3	2,3	0,2	2,3	0,4	10,5	2,4
RYNEK	2,0	6,5	2,7	5,1	1,9	6,1	0,8	1,6	1,9	1,1	2,9	2,8	0,9	0,7	0,8	–	2,4
WOJSKO, POLICJA	1,0	1,7	1,2	0,7	3,8	1,7	1,6	4,6	4,4	4,9	1,5	4,6	1,1	2,2	1,2	2,2	2,4
KULTURA, CYWILIZACJA	2,0	2,7	1,5	3,3	1,0	4,1	2,0	2,5	4,4	0,7	1,9	2,1	1,5	3,9	0,8	0,4	2,2
PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ	1,0	4,4	4,5	3,3	2,8	4,1	2,4	0,8	1,4	2,8	1,5	1,0	–	1,4	0,4	0,7	2,0
WALKA	3,0	2,4	1,5	2,9	1,9	1,7	3,5	4,1	1,1	2,4	–	1,0	2,4	2,5	0,4	1,1	2,0
RODZINA	–	1,0	0,6	0,7	3,8	1,2	1,2	1,9	5,4	1,4	0,5	2,6	1,7	1,1	1,6	5,1	1,9
WOLNOŚĆ	3,0	3,1	2,7	1,1	2,8	1,5	0,8	1,9	6,8	–	–	2,1	0,4	3,0	–	–	1,8
MĄDROŚĆ, ROZWAGA	5,9	1,7	0,9	1,1	0,5	1,5	2,8	1,9	0,3	0,4	1,5	1,0	0,2	3,7	2,4	0,7	1,7
EMERYTURY, RENTY	–	1,0	–	–	0,5	1,5	2,4	0,5	2,2	–	1,9	2,6	–	0,7	12,2	0,7	1,6
DEMOKRACJA	2,0	2,7	3,9	1,5	1,0	1,7	3,2	3,3	1,9	0,4	–	1,5	0,4	1,1	–	–	1,5
MŁODOŚĆ (w tym DZIECI)	2,0	1,4	0,6	0,4	1,0	0,6	0,4	0,5	1,9	1,1	1,9	2,1	1,7	2,0	2,8	4,3	1,5
KRYZYS	1,0	1,0	1,2	1,8	1,4	0,9	0,4	0,5	0,5	1,7	0,5	0,5	0,2	0,1	6,5	3,6	1,4
PODATKI	–	0,3	1,2	1,8	1,9	2,9	1,2	–	1,4	2,1	–	2,3	0,2	1,6	4,9	1,1	1,4
PRYWATYZACJA	–	2,1	2,1	1,5	3,3	1,2	2,0	1,9	1,9	0,7	3,4	1,3	0,2	1,0	–	–	1,4
BEZROBOCIE	–	2,1	0,9	1,5	1,4	3,2	1,2	1,1	0,8	2,8	3,4	0,5	0,6	0,2	–	0,4	1,3
SAMORZĄD	–	1,4	0,9	0,4	1,0	2,9	2,0	2,2	2,5	2,8	1,5	0,5	–	2,0	–	0,7	1,3
SPRAWIEDLIWOŚĆ	1,0	1,0	1,5	0,4	1,4	1,2	1,6	1,9	1,6	1,4	0,5	2,3	0,4	1,7	2,4	0,7	1,3

Tab. 1 – cd.

KATEGORIA	Mazowiecki (1989)	Bielecki (1991)	Olshzewski (1991)	Pawlak (1992)	Suchocka (1992)	Pawlak (1993)	Oleksy (1995)	Cimoszewicz (1996)	Buzek (1997)	Miller (2001)	Belka (2004)	Marcinkiewicz (2005)	Kaczyński (2006)	Tusk (2007)	Tusk (2011)	Tusk (2012)	Średnia
STABILIZACJA	1,0	1,0	0,9	2,2	2,8	1,5	1,6	1,6	0,8	1,1	0,5	3,6	-	0,4	1,6	0,7	1,3
NIEPODLEGŁOŚĆ, OJCZYŻNA	-	2,4	3,6	1,1	1,4	1,5	1,2	0,5	2,5	1,1	-	2,0	0,4	1,5	-	-	1,2
SOLIDARNOŚĆ	2,0	0,7	0,9	1,8	1,4	0,6	-	0,5	4,1	-	-	1,5	0,2	3,2	0,8	0,4	1,1
PRAWDA	1,0	2,1	0,6	0,7	1,4	0,6	2,0	1,1	0,8	0,4	1,0	0,5	1,3	1,4	0,4	-	1,0
PRZESTĘPCZOŚĆ	-	1,0	0,3	-	1,4	0,9	2,0	1,9	0,8	3,1	-	1,5	1,5	0,7	0,4	-	1,0
BUDOWNICTWO MIESZKANIOWE	-	1,0	0,3	0,7	2,4	2,0	1,2	1,4	1,4	-	-	1,0	1,7	0,8	-	-	0,9
INFLACJA	6,9	0,3	0,9	2,2	0,9	0,3	0,4	0,5	1,4	0,3	-	-	-	0,1	-	-	0,9
PROMOCJA, PR, MEDIA	1,0	0,7	0,6	0,7	0,5	1,2	0,4	0,3	1,1	1,8	2,0	1,6	0,6	2,0	0,4	-	0,9
KAPITALIZM, KAPITAŁ	-	2,4	0,3	1,8	-	2,9	-	0,5	0,5	1,4	0,5	0,8	0,6	0,3	0,4	1,1	0,8
SOCJALIZM	1,0	0,3	2,7	0,7	1,4	0,9	1,2	1,4	1,4	0,7	1,0	0,3	0,2	0,3	-	-	0,8
DOBROBYT, ZAMOŻNOŚĆ	1,0	-	0,6	0,7	1,0	0,9	0,4	0,3	-	1,7	0,5	0,5	0,4	0,1	2,4	0,7	0,7
GODNOŚĆ, HONOR	-	0,7	0,3	0,7	1,0	-	0,4	-	2,2	0,4	1,0	0,8	0,2	2,4	0,4	-	0,7
RÓWNOŚĆ	-	0,7	0,9	-	1,4	0,6	1,6	1,6	1,4	0,7	0,5	0,5	0,2	0,7	0,4	-	0,7
SUKCES	-	0,7	-	1,1	0,5	1,5	-	0,5	0,8	0,4	0,5	0,3	2,8	1,0	1,2	-	0,7
TRADYCJA	-	0,7	0,9	1,8	-	0,9	0,4	0,5	0,5	0,4	0,5	0,5	0,2	1,8	2,4	-	0,7
(ANTY) KOMUNIZM, LEWICA	-	1,7	3,3	0,4	1,0	-	-	-	1,9	-	-	0,3	-	0,2	-	-	0,6
INFRASTRUKTURA, DROGI	-	-	0,3	0,7	-	1,7	0,4	0,8	0,5	1,1	-	0,8	0,4	2,3	-	0,7	0,6
INTEGRACJA	-	0,3	-	0,4	1,9	0,3	1,2	0,8	1,6	1,1	1,0	0,8	-	0,4	-	0,4	0,6
PORZĄDEK, ŁAD	-	0,7	-	0,7	0,5	2,0	0,8	0,8	0,8	1,1	-	0,5	0,9	0,1	0,4	-	0,6
UBÓSTWO	-	-	0,3	0,4	1,0	1,7	-	0,3	-	2,8	2,9	-	0,4	0,1	-	0,4	0,6

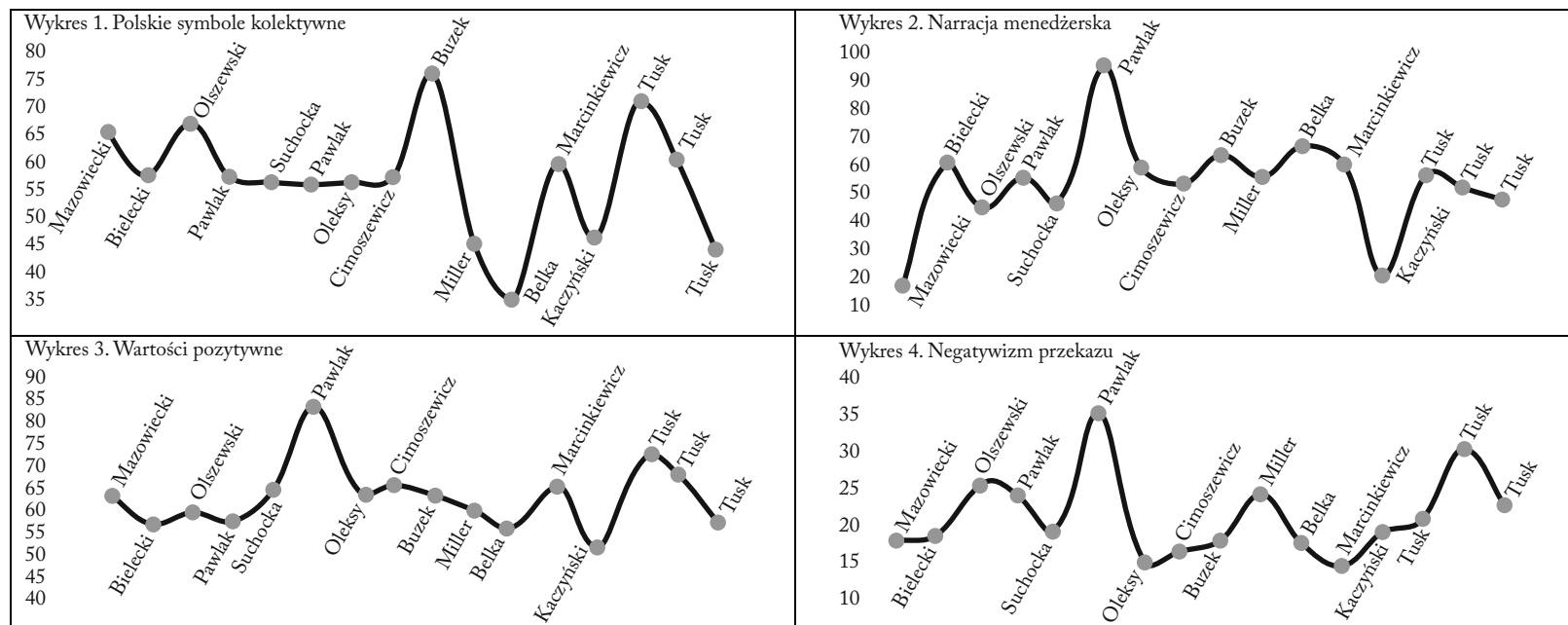

Tab. 1 – cd.

INFORMATYZACJA, CYFRYZACJA	–	0,3	–	–	–	0,3	–	–	–	2,1	–	0,3	0,6	1,3	2,0	0,4	0,5
UCZCIWOŚĆ	–	0,3	0,3	0,7	1,0	–	1,2	0,5	0,5	–	–	1,0	0,4	0,8	1,6	0,4	0,5
KORUPCJA	–	0,3	0,3	0,4	0,5	0,3	–	–	–	1,1	1,5	0,5	0,6	1,1	–	–	0,4
KOŚCIÓŁ, RELIGIA, WIARA	2,0	0,3	0,9	–	–	0,3	0,4	0,3	0,5	–	–	0,3	0,6	–	0,4	–	0,4

* Dane w %, symbolem ‘–’ oznaczono zasięgi mniejsze niż 0,1%.

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 2. Wybrane kategorie analizy w ujęciu dynamicznym

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 2 (ryc. 2) prezentuje dynamikę zmian narracji, umownie nazwanej „menedżerską”, której siłę zmierzono łącznymi zasięgami procentowymi połączonych kategorii sygnalizujących obecność w badanych *exposé* problematyki związanej z zarządzaniem, administracją publiczną, reformą i modernizacją kraju. Problematyka ta była najsilniej akcentowana i – co istotne – komunikowana za pomocą fachowego słownictwa eksperckiego w przemówieniach premiera Waldemara Pawlaka, ale także we wszystkich wystąpieniach premierów z lewicy. Wysoki łączny zasięg omawianych kategorii jest również zauważalny w *exposé* Buzka, który był premierem-inicjatorem „czterech wielkich reform”.

Wykres 3 (ryc. 2) ilustruje nasycenie wartościami pozytywnymi, natomiast wykres 4 (ryc. 2) – łączne zasięgi kategorii denotujących antywartości. W obydwu przypadkach największe natężenie odniesień do sfery wartości i antywartości obserwujemy w drugim *exposé* Pawlaka. Należy też zauważyć, że wbrew obiegowym opiniom wysoki łączny zasięg antywartości osiągają przemówienia Donalda Tuska, zwłaszcza w 2011 r.

W kolejnym etapie badań – aby utworzyć mapę dyskursu premierów III RP – zebrany materiał badawczy został poddany specyficznej procedurze, w której wzięto pod uwagę wyłącznie tendencje do współwystępowania poszczególnych kategorii⁸. Wieloetapowa procedura do-

⁸ Do naszkicowania mapy dyskursu wykorzystano moduł Text Smart SPSS. Pierwszy etap opisywanej procedury polega na skonstruowaniu macierzy podobieństwa zawartości wszystkich 5,5 tys. przypadków (zdań). W tym celu dobrano w pary wszystkie kategorie (grupy wyrazów) i sprawdzono tendencje do współwystępowania każdej z nich z pozostałymi kategoriami. Drugim etapem prowadzącym do utworzenia mapy kategorii było hierarchiczne zgrupowanie badanych obiektów (na podstawie danych z macierzy podobieństwa) w określonej liczbie skupień. Do ich wygenerowania wykorzystano algorytm będący wariantem hierarchicznej metody grupowania, opartej na tzw. mierze odległości. Chodziło o to, aby wygenerować skupienia „kompaktowe”, to znaczy takie, w których najdalsza odległość między jakimikolwiek dwoma elementami tego samego skupienia będzie możliwie mała. Efektem finalnym opisywanej procedury jest przedstawienie utworzonych skupień w układzie graficznym. W tym celu przeprowadzono skalowanie wielowymiarowe i zaprezentowano jego wynik na dwuwymiarowej mapie. Skalowanie to należy traktować jako środek do

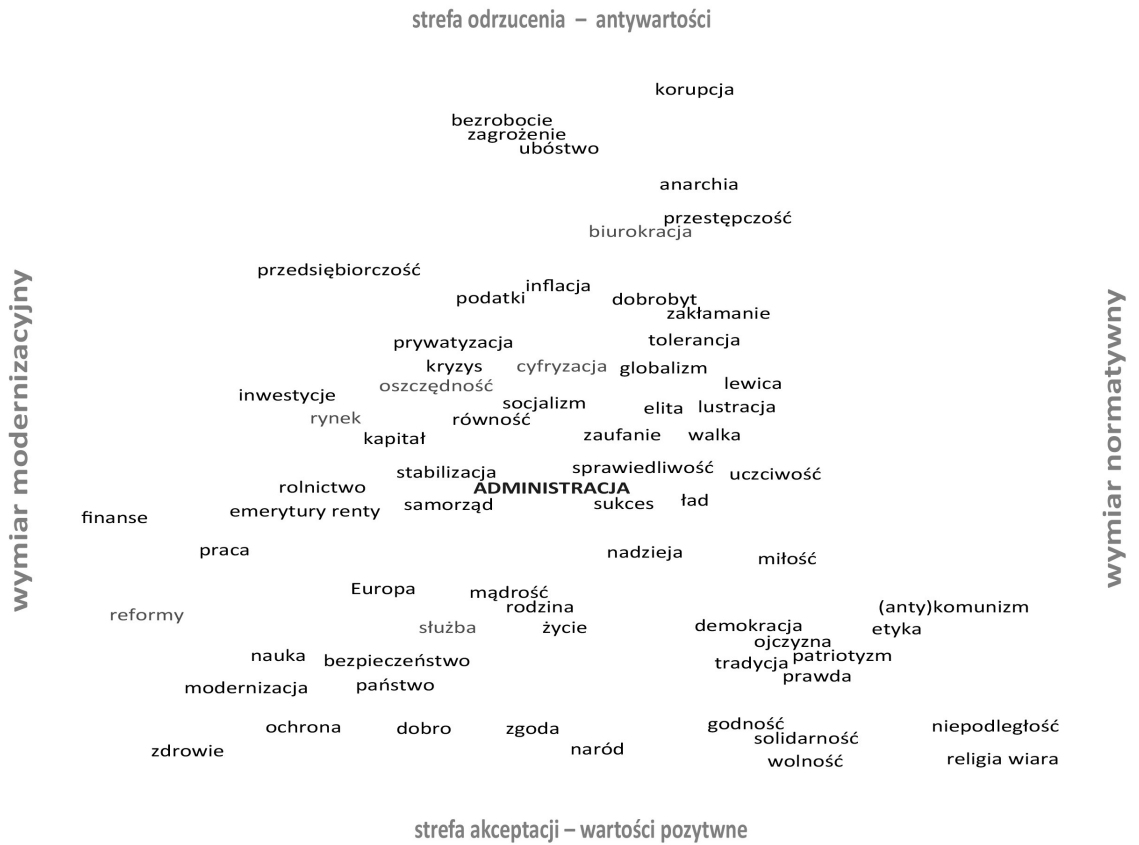
prowadzila do skonstruowania mapy ilustrującej ogólny porządek dyskursu obecnego w wystąpieniach programowych premierów w latach 1989–2012. Przedstawioną na rycinie 3 ilustrację należy traktować jak mapę, która zawiera skupiska wybranych kategorii reprezentujących główne nurty dyskursu. Odległości między nimi pokazują tendencje do współwystępowania kategorii analizy w badanym zbiorze tekstów.

Zaprezentowana mapa obrazuje fakt, że słownictwo denotujące ‘administrację’ (w tym ‘urząd’, ‘urzędników’)⁹ znajduje się w jej centrum, w wymiarze **pragmatycznym** (układ horyzontalny), którego ekstrema stanowią, z jednej strony, sfera **normatywna**, zwłaszcza odniesienia do historycznych rozliczeń z epoką PRL, a z drugiej – sfera **modernizacyjna**, gdzie przeważają odwołania do koniecznych zmian. Kontekst ‘administracji’ w wystąpieniach programowych premierów III RP funkcjonuje w licznych wyrażeniach w obydwu sferach: z jednej strony, mamy do czynienia z nawiązaniem do minionej epoki (krytyka starego reżimu), a z drugiej – mówcy przedstawiają programy naprawcze państwa i administracji publicznej, koncentrując się na tym, jak być powinno. Dlatego też ‘administracja’ znajduje się w centralnej części mapy w wymiarze **aksjologicznym**, którego ekstremami (w układzie wertykalnym) są, z jednej strony, **wartości**, a z drugiej – **antywartości**.

W sferze odrzucenia – w *exposé* premierów potraktowanych łącznie – najbardziej negatywną antywartością jest ‘korupcja’, a także ‘bezrobocie’, ‘zagrożenie’ i ‘ubóstwo’. Fundamentalnymi zaś wartościami pozytywnymi debaty o Polsce są: ‘zdrowie’, ‘zgoda’, ‘naród’, ‘wolność’, ‘religia’, ‘godność’, ‘solidarność’ i ‘niepodległość’. Ta struktura pokazuje zarówno pewną stabilność symboliki kolektywnej Polaków, do której premierzy się odwołują, jak i najistotniejsze zagrożenia dla

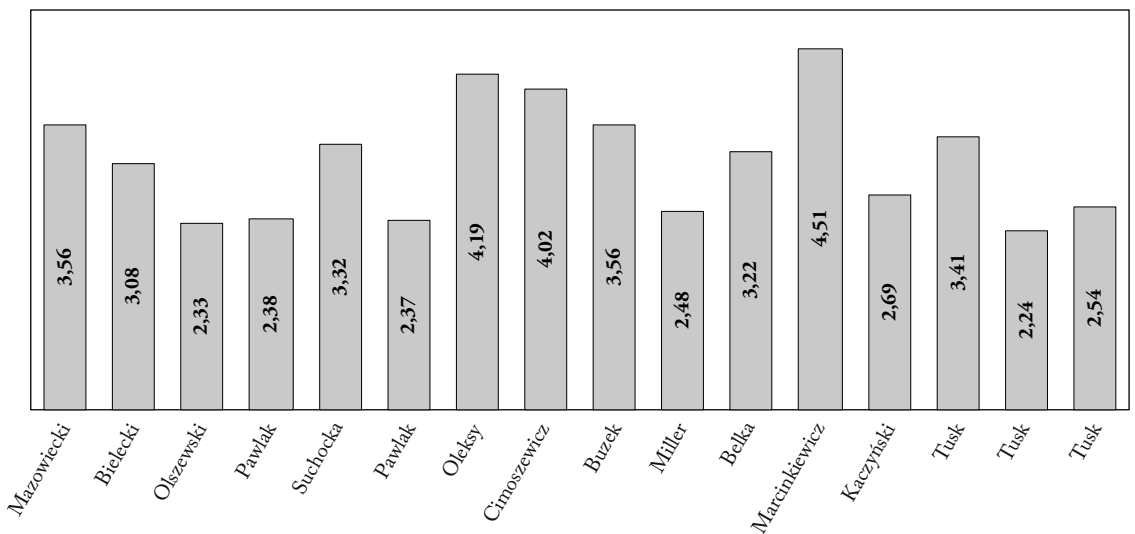
przedstawienia pewnych wzorów występowania badanych kategorii, a prezentacja danych w tej formie oczywiście nie jest doskonała. Ponieważ macierz podobieństwa może zawierać (przynajmniej potencjalnie) dużą liczbę wymiarów, ich obraz na płaszczyźnie dwuwymiarowej prowadzi do pewnych zniekształceń.

⁹ Najwyższy zasięg kategoria ‘administracja’ uzyskuje w *exposé* Bieleckiego – prawie 6%, następnie Oleksego – 4,7% i w przemówieniu Tuska z 2007 r. – 4,2%.

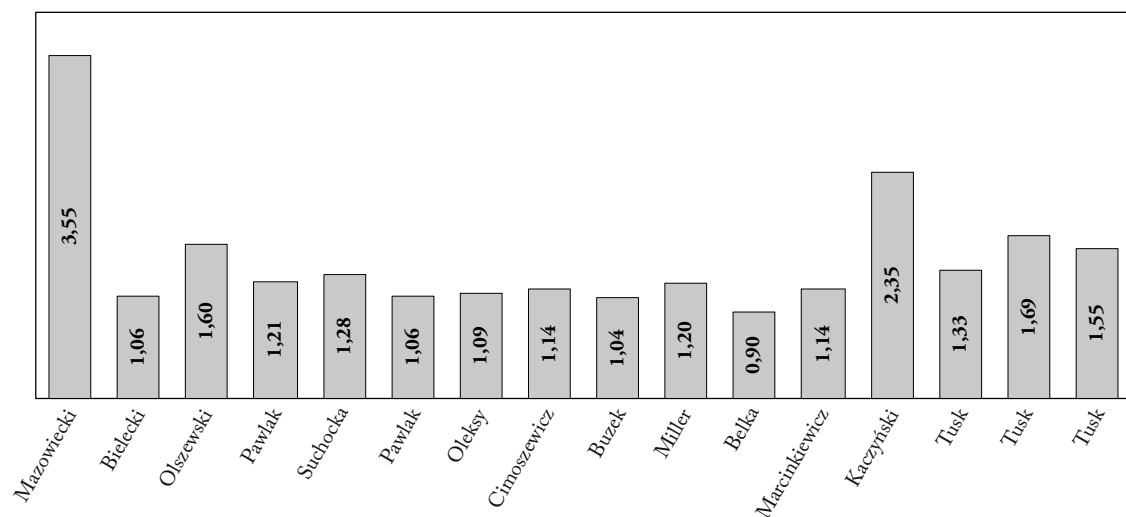
Ryc. 3. Mapa dyskursu wystąpień programowych premierów III RP w latach 1989–2012

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 4. Stosunek wartości do antywartości

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 5. Stosunek normatywizmu do pragmatyki

Źródło: opracowanie własne.

państwa i administracji oraz pola działań w ramach określonych polityk publicznych.

Dwa kolejne wykresy ilustrują wzajemne relacje połączonych kategorii, które wyznaczają dwa wymiary przedstawionej mapy: stosunek wartości do antywartości (ryc. 4) oraz proporcje kategorii denotujących sferę aksjologiczną w stosunku do sfery pragmatycznej (ryc. 5).

Jak wynika z ryciny 4, we wszystkich analizowanych tekstach dominują wartości pozytywne. Wyraźną przewagę uzyskują one nad antywartościami w przemówieniach premierów Kazimierza Marcinkiewicza, Józefa Oleksego i Włodzimierza Cimoszewicza, a także w *exposé* Tadeusza Mazowieckiego i Jerzego Buzka. W badanych wystąpieniach, wbrew oczekiwaniom, przewagę uzyskują odniesienia do sfery wartości nad dyskursem merytorycznym, programowym, menedżerskim (ryc. 5). Wyjątek stanowi *exposé* premiera Marka Belki, jedyne, w którym sfera programowa przeważa nad aksjologiczną. Interesująca jest ponadto dynamika tej relacji: od ogromnej przewagi dyskursu normatywnego, zwłaszcza w *exposé* Tadeusza Mazowieckiego, przez okres równowagi – od Jana Krzysztofa Bieleckiego aż do Kazimierza Marcinkiewicza (wyjątek stanowi *exposé* Jana Olszewskiego – z przewagą sfery normatywnej, i wspomniane wystąpienie Marka Belki –

z przewagą „narracji menedżerskiej”) aż do ponownej – obecnie – dominacji normatywizmu (ocen, rozliczeń przeszłości itp.) nad pragmatyką: od Jarosława Kaczyńskiego do Donalda Tuska.

4. Kluczowe kategorie wystąpień programowych premierów III RP

Analiza współczynników korelacji kategorii odnoszących się do kolejnych mówców (premierów III RP) z poszczególnymi kategoriami analizy doprowadziła do wskazania kategorii, które w wystąpieniach programowych uzyskują kluczowy charakter¹⁰.

¹⁰ W tej fazie badań jednostki analizy zakodowano wedle kategorii 'nadawca' (tj. Mazowiecki, Bielecki itd.), co umożliwiło obliczenie współczynników korelacji poszczególnych mówców w powiązaniu z innymi kategoriami. Wyróżniono pogrubioną czcionką te, dla których współczynniki korelacji osiągnęły wartość istotności statystycznej $p < ,05000$. W nawiasach kwadratowych podano wartości wybranych współczynników korelacji wybranych kategorii z nazwiskami premierów. Aby wyznaczyć 'kluczowość' kategorii w kolejnych *exposé*, brano ponadto pod uwagę wartości zasięgów poszczególnych kategorii oraz wyniki ilościowych pomiarów leksykalnych. Wybrane wartości procentowe podano w nawiasach zwykłych.

W *exposé* Mazowieckiego szczególnie status uzyskały ‘inflacja’ [0,12] oraz ‘mądrość’. Potwierdzają to także stosunkowo wysokie zasięgi tych kategorii w przemówieniu pierwszego niekomunistycznego szefa rządu. Premier mówił (ogólnie) o ‘ekonomii’ i ‘społeczeństwie’, a swoistą cechą formalną jego *exposé* było stosowanie sformułowań denotujących ‘konieczność’. Podobnie jak u Kaczyńskiego, u Mazowieckiego mamy do czynienia z inną konfiguracją wartości i antywartości niż w przypadku pozostałych polityków.

Wystąpienie programowe z 1991 r. było manifestem woli budowania porządku liberalnego w państwie, dlatego tak wysokie wartości współczynników korelacji – w związku z nazwiskiem premiera Bieleckiego – mają ‘rynek’ [0,07], ‘przedsiębiorczość’ i ‘kapitał’, ale także ‘administracja’. Bielecki intensywniej – na tle pozostałych premierów – odwoływał się do ‘prawdy’ (2,1%). Warto odnotować fakt, że mimo niskiego ogólnego zasięgu precyzyjnie określonego – w sensie słownikowym – ‘patriotyzmu’ (śr. = 0,2%), to u Bieleckiego kategoria ta osiąga wartość 0,7%. Pod tym względem ustępuje on tylko premierowi Buzkowi.

Odmienność wystąpienia programowego Olszewskiego polega na wyraźnej krytyce poprzedniej epoki, o czym świadczy mocna korelacja z kategoriami ‘lewica’, ‘komunizm’ i ‘socjalizm’ [0,07]. Premier, odwołując się do zasad, określał program swojego rządu jako propaństwowy, patriotyczny i demokratyczny: stąd wysokie współczynniki korelacji kategorii ‘Olszewski’ z ‘państwem’, ‘niepodległością’ [0,04], ‘demokracją’, ‘narodem’ oraz ‘etyką’. W omawianym *exposé* ogólna kategoria ‘ekonomia/gospodarka’ oraz szczegółowa – ‘przedsiębiorczość’ osiągają kluczowy status potwierdzony wysokimi wartościami współczynników korelacji. Przemowa Olszewskiego jest więc wyrazista, nasycona wartościami tradycyjnymi. Kandydat na premiera w 1991 r. częściej niż inni mówił o ‘komunizmie’, wyraźnie też odwoływał się do ‘moralności’, a wśród kategorii pozytywnie skorelowanych z Olszewskim znajdziemy spójny zestaw wskazujący na prawicowo-narodową orientację: ‘(anty)komunizm’ oraz ‘naród’ i ‘niepodległość’. Olszewski intensywniej odwoływał się także do ‘demokracji’ i ‘przedsiębiorczości’.

Premier Pawlak w swoim pierwszym *exposé* skoncentrował się na kwestiach gospodarczych, zwłaszcza na ‘ekonomii’ [0,09], ‘inflacji’ [0,05] oraz ‘rynku’. Cechą charakterystyczną jego przemówienia jest wysokie nacechowanie negatywnym, o czym świadczą mocne korelacje z kategoriami ‘zagrożenie’, ‘zło’ i ‘kryzys’. Kluczową kategorią jest też ‘lustracja’. Zdecydowanie wyższy jej zasięg w tym *exposé* był skutkiem krytycznej reakcji nowej koalicji na rządy poprzednika. Ludowy premier – wyraźniej niż pozostali – odwoływał się ponadto do ‘tradycji’.

Rząd Hanny Suchockiej – w deklaracjach pani premier – miał być gabinetem ‘stabilizacji’ i ‘integracji’ państwa, społeczeństwa i gospodarki. Wysokie wartości współczynników korelacji, oprócz wcześniej wymienionych, osiągają tu takie kategorie, jak ‘prywatyzacja’, ‘opieka’, ‘dobrobyt’, ‘rodzina’, ‘rolnictwo’, ‘obywatelskość’. W tym *exposé* występują, niemal w równym stopniu, wartości ‘prawicowe’, ‘lewicowe’ i ‘liberalne’ (z minimalną przewagą tych ostatnich). Premier Suchocka promowała liberalną wizję państwa, intensywnie wyjaśniając zwolennikom innych koncepcji swoje racje, nie zapomniała o słabszych i wykluczonych. Tylko trzech premierów – poza Suchocką – wspomniało w swoich wystąpieniach o ‘niepełnosprawnych’: Bielecki, Marcinkiewicz i Tusk.

Drugie *exposé* Pawlaka – podobnie jak pierwsze – jest nasycone słownictwem denotującym problematykę ekonomiczną. Kluczowy status – o czym świadczy analiza korelacji – osiągają takie kategorie, jak: ‘ekonomia’, ‘rynek’, ‘finanse’, ‘kapitał’, ‘dochody’, ‘przedsiębiorczość’, ‘inwestycje’ i ‘rolnictwo’. Ponownie swoistą cechą przemowy tego polityka jest kluczowy charakter antywartości¹¹. Tym razem są to ‘bezrobocie’ [0,05] wraz z ‘biedą’, a fundamentalne znaczenie dla premiera z PSL ma ‘praca’. To *exposé* Pawlaka pod pewnymi względami było wyraźnie różne od pierwszego. O ile – poprzednio – dobitniej mówił o ‘zagrożeniu’, o tyle kluczową kategorią jego drugiego wystąpienia stała się ‘ochrona’, a także ‘ład/porządek’. Z oczywistych względów zasięg problematyki związanej z ‘wsią/rolnic-

¹¹ Kluczowymi wartościami pozytywnymi – biorąc pod uwagę współczynniki korelacji – są natomiast wspomniana ‘praca’ oraz – co warto odnotować – ‘nauka’.

twem' był w drugim przemówieniu programowym najwyższy (5,8%). Jednak niewiele niższy osiągnęła ta kategoria u Suchockiej. Istotna jest ponadto lokalność, sygnalizowana przez wyższy niż średni zasięg kategorii 'samorząd'¹². W drugim *exposé* Pawłaka wyższe wartości od średniej osiągają także inne kategorie, np. 'tolerancja'.

Wystąpienia programowe dwóch kolejnych premierów z SLD mają cechy wspólne. Zarówno w *exposé* Oleksego, jak i Cimoszewicza wiodące są odwołania do 'zgody', 'demokracji' i – zwłaszcza w 1996 r. – 'obywatelskości'. Istnieją też różnice. Premier Oleksy wyraźniej akcentował potrzebę 'reformy' i nawiązywał do problematyki 'administracji', natomiast w wystąpieniu Cimoszewicza znalazło się więcej odwołań do 'prawa' [0,08], ale też – co stanowi pewną niekonsekwencję – do 'walki'. U Oleksego 'zgoda' uzyskuje wysoki zasięg (7,0%, wyższy tylko u Cimoszewicza), ale także 'walka'. Liczy się ponadto 'uczciwość'. Jak przystało na premiera z lewicy, mówił on o 'emerytach' i 'rencistach'. Trzeba jednak odnotować, że kategoria ta osiągnęła najwyższy zasięg u Marcinkiewicza.

Cimoszewicz to premier porozumienia. Najwyższy zasięg uzyskuje 'zgoda'¹³. Jego lewicowość przejawia się w wyraźniejszym zasięgu 'równości' i 'sprawiedliwości'. Tzw. sprawa Oleksego wpłynęła na fakt pojawienia się w *exposé* Cimoszewicza – na zasadzie reakcji – tematyki związanej ze służbami specjalnymi i bezpieczeństwem państwa, stąd wyższy niż u innych premierów zasięg kategorii 'bezpieczeństwo'. To polityk – obok Pawłaka (w drugim *exposé*) – orędujący za postęmem i 'nowoczesnością', a także mówca, który mocniej niż większość poprzedników akcentował wartość 'demokracji'. Należy zaznaczyć, że jeszcze większy zasięg ta ostatnia kategoria zyskała w *exposé* Olszewskiego (3,9%). A zatem tych dwóch, tak odległych sobie, polityków łączy ogólne odwołania do 'demokracji'.

Exposé premiera Buzka z 1997 r. było zapowiedzią zasadniczej zmiany. Wprawdzie katego-

ria 'reformy' (10%) [0,06] osiąga kluczowy status także w przemówieniach innych premierów, ale z nazwiskiem polityka z AWS jest ona skorelowana najmocniej. Analiza korelacji dowodzi, że w omawianym przemówieniu 'reforma' wchodzi w silną relację z 'nauką/edukacją'. Listę kluczowych kategorii z tego wystąpienia należy uzupełnić o charakterystyczne dla prawicy wartości: 'wolność' [0,09], 'rodzina', 'solidarność', 'religia'. Premier Buzek to „reformator w świecie wartości”. Oprócz czterech wielkich reform zapowiadanych w *exposé*, o wiele mocniej niż inni premierzy akcentował on przywiązanie do tradycyjnych wartości, takich jak wiara, wolność, solidarność, rodzina, godność, honor, patriotyzm oraz życie. Istotne miejsce w konfiguracji treści jego wystąpienia zajmuje ponadto nauka i edukacja, co się wiąże, rzecz jasna, z zapowiadaną przez szefa rządu reformą tej ostatniej.

Exposé premiera Leszka Millera zawierało z kolei liczne odwołania do antywartości, takich jak 'ubóstwo' [0,08] i 'przestępczość', oraz do kategorii 'biurokracja' [0,05]. Cechą charakterystyczną jest tu ponadto kluczowy wymiar kategorii konotujących dyskurs menedżerski, np. takich jak 'skuteczność' i 'cyfryzacja', ale także 'nauka' i 'samorząd'. Najważniejszą wartością pozytywną okazuje się 'dobrobyt'. Na tle innych premierów Miller wyjątkowo mocno związany jest ze światem antywartości. Wynika to z miazdzącej krytyki rządów AWS, ale także z niepożądanych skutków liberalnej transformacji, w wyniku której powstały „wyspy bogactwa w morzu biedy”. Miller niemal trzykrotnie intensywniej mówił również o 'przestępczości' (3,1% przy średniej 1,1%). Charakterystyczny negatywizm polega tu na intensywnym odwoływaniu się do problematyki biedy, przestępczości, ale także anarchii i chaosu, bezrobocia i ogólnie kryzysu jako skutków reform poprzedniej ekipy.

Kolejny premier z lewicy – Belka – w swym *exposé* także mówił o 'biedzie', 'bezrobociu' (i związanej z nim 'pracy'), a zwłaszcza 'korupcji'. Mocniej niż w wystąpieniu Millera funkcjonują tu kategorie ze sfery zarządzania: 'inwestycje', 'prywatyzacja', 'finanse', 'służba' (w relacji z kategorią 'zdrowie'). Głównym obszarem deklarowanej aktywności rządu Belki miała być polityka zwalczania bezrobocia. Kluczowy jest również proces prywatyzacyjny, o którym premier z le-

¹² Z kolei gospodarczy wątek bardzo istotny w przemówieniu premiera Pawłaka reprezentują ponadto takie wyższe niż średnie zasięgi kategorii tematycznych: 'podatki' oraz 'budownictwo (mieszkania)'.
¹³ Ale także 'walka' (4,0, śr. = 2,2), choć oznacza ona głównie dążenie premiera do zaprzestania konfliktu i walki politycznej.

wicy mówił więcej niż np. premier Suchocka. W tym wystąpieniu najwyższe jest zatem nasylenie nawiązaniami do patologii korupcyjnej w Polsce oraz licznych tematów charakterystycznych dla lewicowej wrażliwości premiera: zdrowia, bezrobocia oraz biedy. Równocześnie łatwo wskazać deklaracje, które reprezentują dyskurs rynkowo-liberalny, np. inwestycje czy wspomniana prywatyzacja.

Dwa kolejne wystąpienia programowe – premierów z PiS – różnią się między sobą. Dominujące u Marcinkiewicza są wartości fundamentalne, takie jak ‘nadzieja’, ‘rodzina’, a zwłaszcza ‘niepodległość’ [0,03], kategorie ekonomiczne (np. ‘finanse’) oraz ze sfery zarządzania: ‘stabilizacja’, ‘modernizacja’, ‘oszczędność’, ‘służba’. Ważna jest też ‘młodość’ – osiąga podobny zasięg jak w *exposé* Mazowieckiego. Cechą swoistą wystąpienia premiera Kaczyńskiego jest natomiast jego retoryczność. Lider PiS, częściej niż inni mówcy, sygnalizuje ‘słuszność’, ‘pewność’ [0,07], ‘konieczność’, ‘przymus’ oraz ‘sukces’ [0,04]. Funkcjonują w tym *exposé* wyrażenia wyraźnie nacechowane wartościująco, zarówno negatywnie (o czym świadczą wysokie zasięgi i korelacje kategorii ‘zło’, ‘przestępczość’ i ‘etyka’), jak i pozytywnie (oprócz wspomnianego wyżej ‘sukcesu’ także ‘dobrobyt’ i ‘życie’). Treść przemówienia dotyczy problemów ogólnych (‘społeczeństwo’, ‘historia’), lecz również bardzo szczegółowych, stąd kluczowy status kategorii ‘budownictwo mieszkaniowe’. Ważną pozycją w *exposé* prezesa PiS jest ponadto ‘lustracja’¹⁴.

Trzy kolejne wystąpienia programowe premiera Tuska mają wspólną cechę, którą jest ich pozytywne nacechowanie. Przewagę nad antywartościami (np. ‘korupcja’ [0,03] w 2007 r., ‘kryzysem’ w 2011 i w 2012 r.) zyskują – mimo wszystko – wyrazy wchodzące w skład słowników kategorii o konotacji pozytywnej. Kluczowe jest ‘zaufanie’ (w 2007 i 2012 r.), a także ‘dobro’, ‘mądrość’, ‘solidarność’, ‘godność’, ‘odpowiedzialność’ [0,04] oraz ‘obywatelskość’ (2007 r.), ‘dobrobyt’, ‘uczciwość’ (2011 r.), ‘bezpieczeństwo’

(2011, 2012 r.), ‘nadzieja’ (2012 r.). Trzeba podkreślić, że szef Platformy – zwłaszcza w *exposé* z 2012 r. – mówił dużo o ludziach – beneficjentach planowanych działań rządu, dlatego też dominujący status mają ‘młodzież’, ‘dzieci’ i ‘rodzina’ [0,05]. W trzech wystąpieniach Tuska istotne były charakterystyczne kategorie ze sfery zarządzania, tj. ‘cyfryzacja’ (2007 i 2011 r.), ‘administracja’ (oraz kategoria szczegółowa – ‘biurokracja’) (2007 r.), ‘oszczędność’ (2011 r.), ogólne kategorie tematyczne, tj. ‘prawo’, ‘kultura’ (2007 r.) i ‘finanse’ (2011 r.), jak również szczegółowe, tj. ‘ochrona zdrowia’ w 2007 r., ‘podatki’, ‘rolnictwo’, ‘dochody’ ‘emerytury/renty’ w 2011 r. oraz ‘inwestycje’ [0,13] w 2012 r. Kluczowy charakter mają także: ‘praca’ (2011 i 2012 r.) oraz ‘tradycja’ (2007 i 2011 r.). Na koniec warto wskazać pewne prawidłowości ze sfery retorycznej: o ile w *exposé* z 2007 r. Tusk deklarował ‘słuszność’ i ‘pewność’ swych racji¹⁵, o tyle w 2011 r. – wraz z deklarowanymi ‘zmianami’ – status kluczowy uzyskują kategorie ‘konieczność’ i ‘przymus’.

W pierwszym *exposé* Tusk, częściej niż inni premierzy, wypowiadał się na temat atrybutów nowoczesności, stąd częste odniesienia do sfery informatycznej i telekomunikacji. W świecie wartości zasadnicze znaczenie – w pierwszym wystąpieniu – miała Europa. Ważniejsze niż dla innych mówców było też ‘zaufanie’. Najwyższe zasięgi – na tle innych premierów – uzyskały ponadto takie kategorie, jak ‘lewica’, ‘promocja’, ‘globalizm’, ‘godność’ i ‘zakłamanie’. Zasięgi wyższe niż średnie osiągają wyraziste wartości, np. ‘zdrowie’, ‘miłość’, ‘solidarność’ i ‘tradycja’. Kluczową antywartość stanowi ‘korupcja’. Z kolei wystąpienie programowe z 2011 r. ma charakter bardziej techniczny. Na plan pierwszy wysuwają się kwestie szczegółowe związane z reformą ubezpieczeń społecznych, problematyka wymiaru sprawiedliwości, ale także kwestie europejskie¹⁶. Główną antywartością tego wy-

¹⁴ Kategoria ‘lustracji’ najwyższy zasięg osiągnęła w pierwszym *exposé* Pawlaka, co wiąże się z z okolicznościami odwołania rządu premiera Olszewskiego. Premier z ramienia PSL miał do lustracji zupełnie inny stosunek (chodziło o zagrożenie nią) niż Jarosław Kaczyński (któremu zależało na jej sukcesie).

¹⁵ W tym *exposé* istotne znaczenie uzyskała także kategoria ‘propagandy’, w której słowniku znajdują się wyrazy denotujące propagowanie, upowszechnianie, przekonywanie, argumentowanie idei, działań, celów itp.

¹⁶ Dlatego w tym *exposé* odnajdujemy liczne wyrazy denotujące renty i emerytury, ubezpieczenia (np. składki, KRUS, rolnicy), podatki, ulgi, uprawnienia (np. mundurowych), prokuraturę, kobiety i Europę.

stąpienia jest ‘radykalizm’. W ostatnim z analizowanych *exposé* Tuska (z 2012 r.) ważne były finanse publiczne, polityka rodzinna i demograficzna – zwłaszcza kwestie urlopów macierzyńskich – oraz aktywna polityka inwestycyjna państwa, szczególnie w sferze budownictwa i surowców.

5. Główne nurty dyskursu o sferze publicznej w Polsce w latach 1989–2012

Przeprowadzone analizy – zwłaszcza analiza czynnikowa – umożliwiły wyodrębnienie najważniejszych ram dyskursywnych dla politycznych działań oraz – na poziomie technicznym – szczegółowych polityk publicznych podejmowanych przez kolejne rządy w latach 1989–2012.

Na plan pierwszy wysuwa się **promocja polskich „kolektywnych symboli”**, która siłą rzeczy jest obecna we wszystkich wystąpieniach, lecz najłatwiej wskazać ją w przemówieniach Mazowieckiego, Bieleckiego, Buzka i Olszewskiego. Omawiany nurt dyskursu jest blisko związany z **pochwałą tradycji wolnościowego etosu „Solidarności”**, najwyraźniej widoczną w przemówieniach Buzka i Olszewskiego, ale też w *exposé* Tuska z 2007 r. Ważnym dyskursem szczegółowym – zwłaszcza w wystąpieniach premierów u zarania III RP – jest dyskurs skupiający te kategorie, które – traktowane łącznie – w dużym stopniu odpowiadają na kluczowe pytanie: **co po komunizmie?** – odnosząc się tym samym do **debaty o narodzinach nowej Polski**.

W badanych tekstach dominują wartości, co wynika ze specyfiki *exposé* będącego pozytywnym programem działań dla dobra państwa i obywateli. W tej swoistej sferze akceptacji funkcjonuje kilka różnych dyskursów szczegółowych, wśród których ważne miejsce zajmuje **narracja menedżerska**. Modelowymi jej przykładami są obydwie wystąpienia premiera Pawłaka oraz *exposé* premiera Belki. W omawianej grupie łatwo wyodrębnić ponadto **pochwałę modernizacji jako imperatywu współczesności**, której największymi orędownikami są premierzy Pawlak i Marcinkiewicz.

Jednak modelowym przykładem dyskursu funkcjonującego w „przestrzeni granicznej”

– między akceptacją a odrzuceniem – jest **debatą o wielokierunkowych reformach w państwie**, która zawiera pewien poziom ambiwalencji. Dyskurs ten jest najwyraźniej (statystycznie) obecny w *exposé* premiera Tuska. Pozostali premierzy – a zwłaszcza Buzek – nie różnią się pod tym względem od polityka z PO. W Polsce od 1989 r. trwa niekończący się proces „reformowania reform”, zwłaszcza tych podejmowanych przez poprzedników¹⁷. Warto też zwrócić uwagę na **promocję przedsiębiorczości i przeciwdziałania bezrobociu** – zwłaszcza w wystąpieniach Tuska, Pawłaka (w 1993 r.) oraz Millera – która znajduje się we wspomnianej strefie przejściowej. Wśród dyskursów „merytokratycznych”, a jednocześnie „normatywnych” – wskazujących pożądaną stan rzeczy z równoczesną krytyką sytuacji istniejącej (dlatego aksjologicznie ambiwalentnych) – należy też umieścić **propagandę sukcesu, rzetelnej pracy i uczciwego życia**, której wzorcowym przykładem jest *exposé* premiera Kaczyńskiego, ale także Tuska z 2007 r.

Ewaluacja stanu spraw publicznych w wystąpieniach premierów III RP obejmuje też szereg dyskursów szczegółowych o mocnym wydźwięku krytycznym, a nawet dużym stopniu negatywizmu. Najbardziej ogólnym dyskursem w tej grupie jest **mobilizacja do walki z masowymi zagrożeniami dla państwa**. W niemal równym stopniu funkcjonuje on w przemówieniach premierów pochodzących z różnych środowisk politycznych: w *exposé* Tuska (2007 r.), Pawłaka (1992 r.), ale również Millera i Suchockiej. Łatwo też zauważyć charakterystyczną ekwiwalencję funkcjonalną krytycznych dyskursów szczegółowych generowanych przez wszystkie formacje polityczne od lewicy do prawicy. I tak, **lewicowej krytyce rządów poprzedników** (zwłaszcza u Millera, jak również – choć w mniejszym stopniu – w pierwszym przemówieniu Pawłaka) odpowiada **prawicowa krytyka komunizmu** (Olszewski, Buzek, Marcinkiewicz).

Należy zwrócić uwagę na dyskursy szczegółowe, które – paradoksalnie – zbliżają do siebie wrogie obozy polityczne. Jest to np. **nawoływanie do rozliczenia z przeszłością i błędami**

¹⁷ Problem ten zasygnalizowano już w 2002 r. w raporcie dotyczącym instytucjonalnego dostosowania Polski do Unii Europejskiej (Marody; Wilkin 2002, s. 162–164).

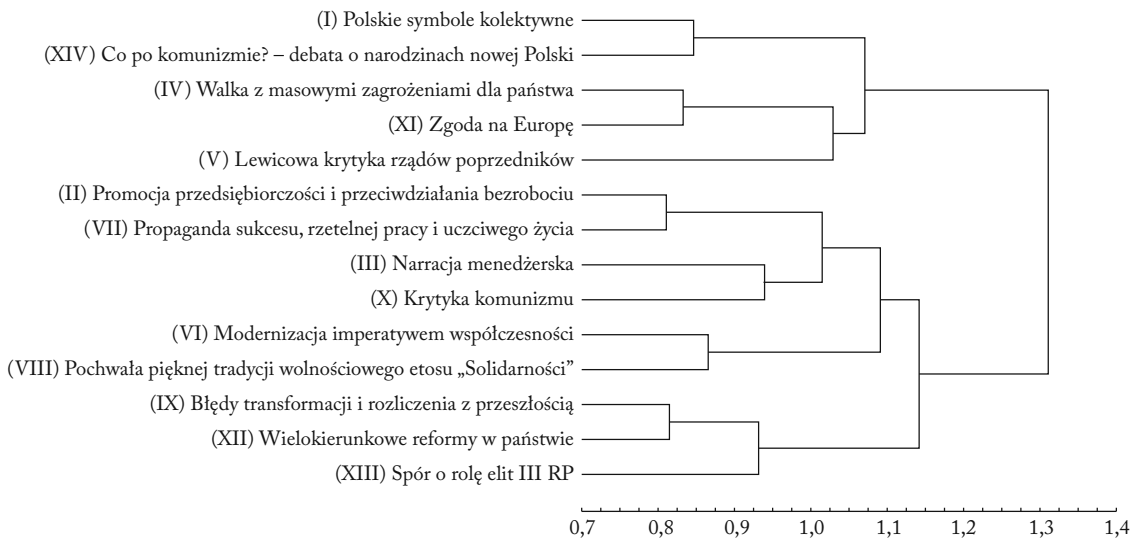
transformacji. Wśród premierów zaangażowanych we wskazywanie błędów transformacji są zarówno politycy lewicowi, np. Oleksy, jak i prawicowi, zwłaszcza Kaczyński. Jednak najbardziej zaangażowany w dyskurs o transformacji jest premier Pawlak (w pierwszym *exposé*). Oczywiście odmienne są rezultaty tej oceny procesów transformacyjnych w przemówieniach reprezentantów różnych formacji politycznych. Zastanówmy się, co może jeszcze łączyć Mazowieckiego, Millera i Kaczyńskiego, w pewnym sensie przedstawiciele najbardziej skonfliktowanych środowisk politycznych w minionym dwudziestoleciu? Paradoksalnie, to właśnie polityczna polaryzacja tworzy interesującą „wspólnotę konfliktu”, zbliżając do siebie wrogie formacje. Odzwierciedleniem opisywanej sytuacji jest nieustający **spór o rolę elit III RP, zarówno u jej początków, jak i współcześnie.**

O ile trudno znaleźć konsensus w kwestii oceny przeszłości, spuścizny komunizmu i skutków transformacji, o tyle kolejny dyskurs szczegółowy jest bardzo interesujący ze względu na niespo-

tykaną w innych kwestiach, **zgoda na integrację europejską.** Przyjęło się uważać, że dyskurs o akcesji państwa polskiego do struktur demokratycznej, samorządnej, solidarnej, subsydiarnej Europy to projekt lewicowo-liberalny, gdy tymczasem przez wymienione środowiska został on raczej „zawłaszczony”. Integracja Polski ze strukturami europejskimi jako element polskiej racji stanu była wspierana – choć w różnym stopniu i na różnych warunkach – przez premierów ze wszystkich formacji politycznych¹⁸.

Schemat powiązań (inaczej odległości taksonomicznych) utworzony na podstawie korelacji rangowej czternastu głównych nurtów dyskursu w *exposé* premierów III RP w latach 1989–2012 może stanowić pewien szkic debaty o polskiej sferze publicznej.

Dyskusja o nowej Polsce (XIV) była mocno związana z najważniejszymi polskimi symbolami kolektywnymi (I). Obydwa te nurty dyskursu tworzą wyraźne skupienie pozostające w pewnym oddaleniu od pozostałych. Premierzy (zwłaszcza z formacji lewicowej) – jak już wcze-

Ryc. 6. Konfiguracja różnic i podobieństw 14 nurtów szczegółowych w *exposé* premierów III RP w latach 1989–2012

Źródło: opracowanie własne.

¹⁸ Warto przypomnieć w tym miejscu fragment *exposé* Olszewskiego, który stara się odebrać lewicy i liberałom w Polsce monopol w dziedzinie integracji RP z Europą: „[...] z satysfakcją wspominam, że przed blisko 16 laty byłem współautorem programu podziemnego Polskiego Porozumienia Niepodległościowego, które pierwsze wysunęło postulat wejścia Polski do Wspólnoty Europejskiej”.

śniej wspomniano – w wystąpieniach programowych mówili niejednokrotnie o głównych niebezpieczeństwach dla państwa (IV). Swoistym remedium wobec masowych zagrożeń, z którymi zмага się państwo polskie – czego dowodem jest kolejne skupienie – była integracja europejska (XI). Bardzo wymownym skupieniem na przedstawionym wykresie (ryc. 6) są trzy pary, które – łącznie – reprezentują dyskurs programowy o polskiej sferze publicznej. Warto im się przyjrzeć bliżej, ponieważ w każdej z nich szczegółowy dyskurs merytoryczny tworzy związek, tzn. jest uzupełniany, dookreślany przez dyskurs o wyraźnym nacechowaniu aksjologicznym. I tak: warunkiem rozwoju przedsiębiorczości i skutecznego zwalczania bezrobocia (II) jest – w deklaracjach premierów – uczciwość (VII); nowoczesne zarządzanie (np. państwem, czego reprezentantem jest narracja menedżerska – III) wiąże się ze zdecydowaną krytyką komunizmu (X) (np. jako systemu ekonomicznego); a promocja modernizacji jako imperatywu współczesności (VI) łączy się z narracją o „Solidarności” (VIII), a więc pochwałą tradycji walki wolnościowej ukazuje także zakładane cele i rezultaty tej walki, którą jest właśnie modernizacja kraju. Ostatni silny związek trzech dyskursów szczegółowych ukazuje raczej problemy, konflikty, niejednoznaczności w debacie o kondycji spraw publicznych w Polsce: w mocnym związku funkcjonuje rozliczeniowy dyskurs o procesie transformacji (IX) w parze z debatą o procesie wielokierunkowych reform (XII), a skupienie uzupełnia spór o rolę elit III RP (XIII) w obydwu wymienionych procesach.

6. Wnioski

Konstrukcja wystąpienia programowego niejednokrotnie powiela schemat: po **diagnozie** stanu państwa następuje deklaracja **kontynuacji** poprzednich rządów, ale najczęściej zasadniczej **zmiany (reakcji)** na błędy poprzedników). Aksjologiczną bazę sfery dyskursywnej debaty o sprawach publicznych tworzą liczne wartości pozytywne. Z kolei najbardziej negatywną antywartością – innymi słowy, jednym z głównych zagrożeń sfery publicznej – jest **korup-**

cja. Konfigurację dyskursu o sferze publicznej w *exposé* premierów III RP można też postrzeżać jako osadzoną między dwoma ekstremami: od narracji **pragmatycznej** (której najbardziej wyrazistymi reprezentantami są kategorie – ‘finanse’, ‘reformy’, ‘zdrowie’ i ‘modernizacja’) do **normatywnej** (zwłaszcza rozliczeniowej, skupiającej takie kategorie, jak ‘religia’, ‘wiera’, ‘niepodległość’, ‘antykomunizm’, ‘etyka’).

W rankingu kategorii o najwyższych zasięgach we wszystkich wystąpieniach czołowe pozycje zajmują – co zrozumiałe – ‘Polska’ i ‘państwo’, następnie obszerne kategorie tematyczne, zwłaszcza ‘gospodarka’, a także, nieco niżej w rankingu, ‘społeczeństwo’ oraz ‘finanse’. Nadreprezentacja określonych wartości w dyskursie publicznym pozwala przypuszczać, że są one w pewnym sensie zagrożone, deficytowe, szczególnie cenne itp. Czołowe pozycje w omawianym rankingu zajmują następujące kategorie ze sfery aksjologicznej: ‘praca’ (której brak), ‘Europa’ (do której zmierzamy), ‘obowiązek, służba, odpowiedzialność’ (zagrożone przez prywatę, partykularyzm, egoizm), ‘nowoczesność’ (imperatyw rozwoju) oraz ‘reformy’ (które nigdy się nie kończą, a ciągły proces „reformowania reform” staje się celem samym w sobie). Szczególną pozycję w tym zestawieniu zajmuje ponadto ‘zgoda’, jedna z najczęściej przywoływanych wartości. Można przypuszczać, że właśnie jej w naszym kraju brakuje najbardziej.

W Polsce panuje opinia, że premierzy reprezentujący formacje prawicowe częściej odwołują się do przeszłości, tradycji, historii, podczas gdy ci z formacji lewicowo-liberalnej dokonują wyborów pragmatycznych i spoglądają w przyszłość. Wyniki analiz przedstawionych w artykule na ogół to potwierdzają. Nie można się jednak zgodzić z opiniami, wedle których wystąpienia premierów prawicowych są wyłącznie emocjonalne, agresywne i nacechowane ideologicznie, a język liderów lewicy zawsze pozostaje konsensualny. Takie sformułowania są nieuprawnione, gdyż, po pierwsze, to właśnie *exposé* premierów Pawlaka i Millera były najbardziej nasycone negatywizmem, a po drugie, postulat zaniechania lustracji, dekomunizacji w imię porozumienia, tolerancji czy zgody nie jest przecież uniwersalną wartością ani też wartością neutralną. To politycznie motywowany wybór ideologicz-

ny. Nie można również twierdzić, że np. promowanie wartości demokratycznych jest domeną wyłącznie lewicy liberalnej, gdyż – przynajmniej w warstwie deklaratywnej – do demokracji najmocniej odwoływali się – niemal w równym stopniu – premierzy Olszewski i Cimoszewicz.

W świetle rezultatów analiz dyskursu o sferze publicznej w wystąpieniach programowych premierów III RP naszkicowanych w tym artykule można pokusić się o maksymalnie uproszczoną formułę tego dyskursu w formie podstawowych pytań i odpowiedzi: co jest nadrzędną wartością? – Polska; czego najbardziej brak? – zgody; co jest strategicznym celem? – modernizacja; co pozostaje największym problemem? – nieuczciwość; kto jest odpowiedzialny? – elity.

Analiza zasięgów występowania poszczególnych kategorii, współczynników korelacji oraz mapy dyskursu – potwierdzone analizą kontekstów (konkordancji i kolokacji słownictwa) prowadzi do wniosków, że przewodnimi hasłami działań (reformy państwa) w sferze publicznej są **walka z biurokracją, implementacja elementów rynkowych w sferę zarządzania, postrzeganie administracji publicznej jako służby, postulat „taniego państwa” oraz rewolucja cyfrowa w zarządzaniu.** Analiza szczegółowego dyskursu o administracji publicznej w *exposé* premierów III RP to jednak temat wymagający odrębnego zbadania.

Literatura

- Baran S.J., Davis D.K. (2007). *Teorie komunikowania masowego*. Kraków: WUJ.
- Bosiacki B., Izdebski H., Nelicki A., Zachariasz I. (2010). *Nowe zarządzanie publiczne i public governance w Polsce i w Europie*. Warszawa: Liber.
- Filek J. (2007). „W poszukiwaniu dobrej administracji”, *Zarządzanie Publiczne*, nr 2, s. 27–38.
- Hausner J. (2007). „Polityka a polityka publiczna”, *Zarządzanie Publiczne*, nr 1, s. 43–60.

Hausner J. (2008). *Zarządzanie publiczne – podręcznik akademicki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Izdebski H. (2007). „Od administracji publicznej do *public governance*”, *Zarządzanie Publiczne*, nr 1, s. 7–20.

Kawka M. (2012). *Sześć dyskursów o języku*. Skopje: Menora.

Kinnier R.T., Dannebaum S., Lee D., Aasen P., Kernes J.L. (2004). „Values Extolled in U.S. Presidential Inaugural Addresses”, *Counseling and Values*, t. 48, January, s. 126–130.

Marody M., Wilkin J. (red.) (2002). *Meandry instytucjonalizacji: dostosowanie Polski do Unii Europejskiej*. Kraków: EU-monitoring VI, Friedrich Ebert Stiftung, Małopolska Szkoła Administracji Publicznej AE w Krakowie.

Mazur S. (2007). „Biurokracja jako dylemat”, *Zarządzanie Publiczne*, nr 2, s. 99–112.

Mrozowski M. (2001). *Media masowe. Władza, rozrywka, biznes*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.

Orwell G. (2009). *Politics and the English Language*, <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/orwell46.htm> [dostęp: 28.07.2014].

Pisarek W. (2000). „Polskie słowa sztandarowe i ich publiczność: lata dziewięćdziesiąte”, *Zeszyty Prasoznawcze*, nr 3–4, s. 19–41.

Pisarek W. (2007). *O mediach i języku*. Kraków: Universitas.

Płaneta P. (2009). „Słowa sztandarowe w *exposé* polskich premierów 1989–2007”, *Zeszyty Prasoznawcze*, nr 1–2, s. 7–34.

Ryszka F. (1992). *O pojęciu polityki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Siewierska-Chmaj A. (2003). „Ojczyzna, naród, społeczeństwo – funkcjonowanie terminów w *exposé* premierów Polski w latach 1919–2001”, *Studia Medioznawcze*, t. 4, nr 14.

Siewierska-Chmaj A. (2006). *Język polskiej polityki. Politologiczno-semantyczna analiza *exposé* premierów Polski w latach 1919–2004*. Rzeszów: Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania.

Snowball D. (1996). „Propaganda and its discontent”, *Journal of Communication*, t. 49, nr 3, s. 165–171.

The public sphere in the Polish Prime Ministers' exposés 1989–2012

The main aim of the paper is to present the results of the survey on the axiological sphere of the government programme addresses (exposés) of the Polish Prime Ministers in 1989–2012. The first step of the analysis is the lexical analysis of the speeches gathered in the text corpus. The results of statistical evaluations are word frequency lists which are used for the analysis of certain word concordances and collocations. The effect is the reconstruction of common patterns of important word co-occurrences. In this phase of the survey, the units of analysis are words, so the intensity of the analyzed text attributes is measured by the number and percentage range of certain words. The next phase of the survey is computer-assisted content analysis. For the research purposes, dictionaries of the categories were created which consisted of sets of words with the same semantic basis. The unit of analysis in this phase is a sentence, and the result of the analysis is a hierarchy and 'keyness' of collective symbols in the Prime Ministers' speeches. The result of the next phase is an axiological map of the discourse of values in the analyzed exposés. In the last part of the research, as a result of factor analysis, the structure of the discourse is reduced to several strongest factors determining which different (detailed) categories have the tendency to co-occur and therefore create easily distinguishable configuration of *miranda* (i.e. what we should admire, adore, love, fight for, support) and *condemnanda* (i.e. what we should condemn, hate, fight against) representing various values (and anti-values) in the exposés of Polish Prime Ministers.

Keywords: public discourse, axiology, political communication, Polish Prime Ministers, exposé.